

'Door Gerard Reve zijn we meer 'van onszelf' geworden'

Over Gerard Reve wordt veel geschreven, en dat zal nog wel even zo blijven. In seculiere kringen is altijd een beetje meewarig gekeken naar zijn religieuze fascinatie. Misschien juist omdat Reve ten diepste eerder een vrijdenker was, zoals Paul Cliteur in *de Humanist* betoogde. Bert Boelaars, die jaren werkzaam is geweest voor *de Humanistische Omroep*, heeft Reve meegemaakt in de tijd dat hij in Weert woonde. Daarover verscheen in 2002 Boelaars' boek 'Koninklijke jaren'. Reve's dood in april dit jaar heeft meer herinneringen losgemaakt.

Foto: Jan Carel Warffemius

Vier jaar geleden interviewde ik op de radio Antoine Bodar. Ooit, in de tijd dat hij nog bevriend was met Gerard Reve 'belijdend' homoseksueel. Maar sinds zijn wijding als priester benadrukt Bodar vrijwillig af te zien van de lichamelijke liefde. Tegen weekblad *Story* zei hij: "Ik bid God, dat ik niet in verleiding kom." Uiteraard vroeg ik of dat bidden helpen had. Na enige omtrekkende bewegingen als dat ook hij een mens van vlees en bloed bleef, kwam het tot de verzuchting: "Tot heden toe sta ik nog."

Het gesprek met Bodar vond plaats in zijn woning, schuin boven 'De Spijker', een bekende homobar met donkere kamer in, jazeker, de Kerkstraat in Amsterdam. Wat zou zijn idool Gerard Reve hiervan genoten hebben. Met zijn bijtende humor zou Reve de mediageile geestelijke ongenadig op zijn plaats hebben gezet. Want waarom het jezelf zo moeilijk maken? Hoewel... het prachtige appartement had de priester – volgens intimi in ruil voor vleselijke conversatie – toch maar mooi te danken aan wijlen Johan Polak, ooit uitgever van de grote volksschrijver en minnaar van schone jongelings als Bodar eertijds.

Voorheen woonde Bodar aan de Plantage Kerklaan 43, schuin tegenover de ingang van Artis. In 1971 nam hij daar, op de derde etage, de verdieping over van... zijn geloofs- en gevoelsgenoot Gerard Reve. Waren die twee elkaar destijds ook lichamelijk toegenegen? Na afloop van het interview voor het NPS-programma 'Het Roze Rijk' vertelde Bodar me dat hij indertijd apetrots was geweest, dat hij die woning van Reve had kunnen betrekken. Maar verder, nou nee. Of, zoals de liefdesschrijver het zelf verwoordde: 'Antoine B. houdt van mij, en is ook wel erg lief en mooi en knap en jong en hartelijk, maar maakt toch te veel krities voorbehoud' (in: 'Brieven Aan Bernard S.', brief d.d. 4 mei 1969).

AMOUREUZE ROOMS-KATHOLIEK

Gerard Reve trad in 1966 toe tot de katholieke kerk. Hij had een verhouding met de aanzienlijke jongere Teigetje, maar hield er tevens tal van andere amoureuze betrekkingen op na. Zoals met de aanbiddelijke blonde student Jan S. die hij in 1968 leerde kennen in het Limburgse provinciestadje Weert na een lezing voor het COC. Nog dezelfde nacht deelden de twee gepassioneerd het bed in de pastorie van een kapelaan aldaar. De romance was geen lang leven beschoren, maar kreeg wel een ingrijpend vervolg. Kapelaan Jan Hendriks werd Reves biechtvader en diens plaatsgenoot Guus van Bladel bood de schrijver enkele jaren onderdak. Begin jaren zeventig ontpopte Van Bladel zich tot Reves belangrijkste steun en toeverlaat in de woelige tijd die hij doormaakte na het op de klippen lopen van de driehoeksverhouding tussen hem, Teigetje en diens leeftijdgenoot Woelrat. De auteur hervond moed, geborgenheid en rust.

Energiek pakte hij zijn kroontjespen weer op en voltooide in enkele jaren meer werk dan ooit tevoren.

Nadat de markante schrijver in Weert zijn intrek had genomen kreeg ik, als scholier die in datzelfde katholieke stadje woonde, daar lucht van. Omdat ik redacteur was bij het regionale huis-aan-huisblad *Op de Keper* belde ik Reve na mijn eindexamen op voor een interview. Nog geen week later stond ik in zijn woning. Geduldig en vriendelijk legde hij me uit waarom zijn katholicisme zo absurd nog niet was. En dat zijn werk eigenlijk heel ingetogen, puriteins eigenlijk was: "Mijn boeken gaan over het thema Verlossing," zei hij. "In diepste wezen gaan mijn boeken niet over homoseksualiteit, maar voor de oppervlakkige beschouwer natuurlijk wel!" In het boek dat ik over 'de Weerter periode van Gerard Reve' heb gepubliceerd is het curieuze vraaggesprek uit die dagen in extenso na te lezen.

HET SPROOKJE IN WEERT

Hoe ging het verder, ná dat interview? Af en toe belde Reve mij op met een nieuwtje. Of hij bood stukjes aan voor *Op de Keper*, waarvan ik inmiddels hoofdredacteur was en waarin ik het genoemde interview had gepubliceerd. Het was de tijd van 'De Taal Der Liefde' en 'Lieve Jongens', romans die in grote getale de winkel uitvlogen. Nederland was welvarend geworden, een boek kopen was geen luxe meer, en de geesten waren rijp voor het doorprikken van knellende banden.

'DE ERGSTE ZONDE IS DE BEREIDHEID ZICH IN EEN HOEK TE LATEN TRAPPEN.'

Ik mocht af en toe langs komen of ontving brieven, als hij in Frankrijk vertoefde waar hij geregeld heen ging om er te bouwen op zijn pas verworven Geheime Landgoed.

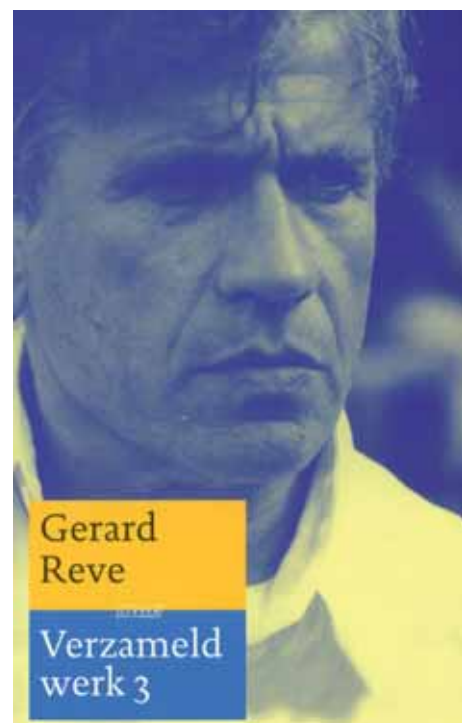
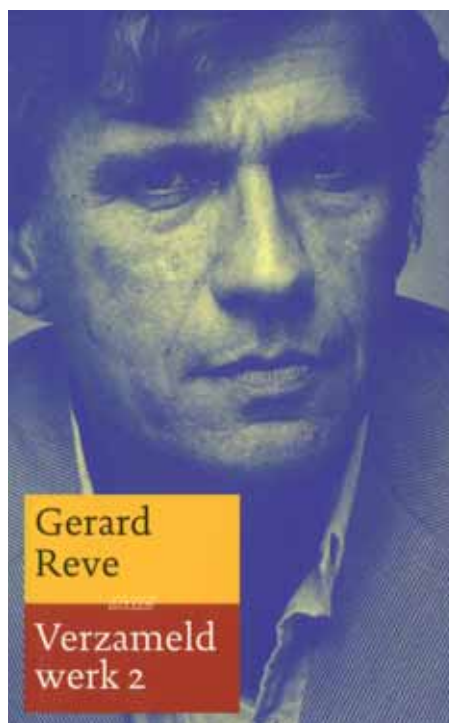
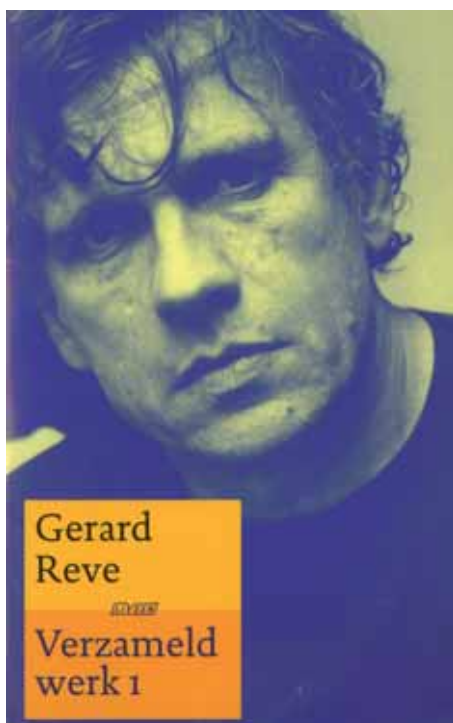
De bezoeken aan Reve waren voor mij hoogtepunten. Ik had het gevoel in een spannend jongensboek terecht te zijn gekomen. Ontroerend, meeslepend, maar ook raadselachtig en soms huiveringwekkend. Met de Grote Schrijver in de hoofdrol ging voor mij in die eerste helft van de jaren '70 een wereld open. Achteraf gezien ook de wellicht kleurrijkste periode uit het leven van Reve. Met als hoogtepunt de dagen rond de eerste koninklijke onderscheiding die hem, in Weert, in 1974, werd toegekend. "Net een sprookje," vertrouwde hij me toe. "De mooiste dag van m'n leven." In een brief aan Simon Carmiggelt schreef hij: 'Bijna gehuild, weet je dat?' Niet eerder was Gerard Reve zo productief en succesvol geweest als in zijn Weerter jaren.

Pas later ben ik ook de schaduwzijde van deze periode gaan zien. Want hoewel rijk in Geest & Letteren, de smartelijke hunkering naar mannenbehoefte jongens liep uit op een reeks van kortstondige, verbroken relaties. Of bleef steken in fantasieën. Beeldend kunstenaar Joseph Cals was de eerste in een lange reeks. Aan hem is het brievenboek 'Ik Had Hem Lief' ontleend. Op een gegeven moment kwam ook acteur Willem Nijholt in het vizier. Als laatste verscheen Joop Schafthuizen op het liefdespodium. Dat was in 1975, aansluitend aan de verbroken verkering met Vincent Steinmetz. Met Schafthuizen verhuisde de schrijver geleidelijk aan naar Frankrijk. Toen was het afgelopen met de wisselende contacten. "Nee, ik denk echt nooit meer aan een andere liefde," schreef Reve enkele jaren later.

DE HUMANIST IN REVE

Nadat ook ik uit Limburg was vertrokken, verbaasde ik mij over de vele volgende brievenboeken die in rap tempo verschenen. En hoewel ik zelf de 'roomse heisa' al lang de rug had toegekeerd, sprak de typisch Reviaanse beleving van het katholicisme mij als humanist toch aan. Paul Cliteur heeft eerder in *de Humanist* (mei/juni 2002) daarover een schitterende beschouwing geschreven. 'Reve is toch iets meer vrijdenker en humanist dan hij zelf wil weten,' concludeerde Cliteur. Al verwierp hij het humanistisch rationalisme, Reve keerde zich evenzeer tegen het geïnstitutionaliseerde christendom en bracht bij zijn formele intrede in de r.k. kerk zelfs naar voren er niet in te geloven 'dat ooit de Waarheid iemands eigendom zou kunnen zijn: alle dogma's, hoe waar-

devol ook om de problematiek van de menselijke opdracht aanschouwelijk te maken, zijn nooit meer dan de tijdgebonden verwoording van een waarheid, die woordeloos en tijdloos is' (gepubliceerd in: 'Schoon Schip', p. 145). Op geheel eigen wijze heeft Gerard Reve zelf een unieke zin en vorm gegeven aan zijn levensovertuiging: een originele religieuze mix van onafhankelijkheid, verantwoordelijkheid, mededogen en overgave. Autonomie in de beste humanistische traditie. Z'n rusteloze streven naar orde en gerechtigheid, en zijn romantische relativisering van begrippen als Waarheid, Liefde en Dood kan ik daarom zeer waarderen. Als zelfbeschikking het onderscheidende kenmerk van humanisme is ten opzichte van godsdiensten ('Zelf Denken Samen Leven' luidt de slogan van het *Humanistisch Verbond*, maar sociale betrokkenheid en verantwoordelijkheid zijn óók kenmerken van de meeste godsdiensten), dan is Gerard Reve inderdaad een humanist. Weliswaar meldde hij zich aan bij de r.k. kerk, maar hij is altijd katholiek geweest op zijn eigen voorwaarden! In 'Op Weg Naar Het Einde' heeft Reve het in dit verband over 'mijn eigen bescheiden theologie' waarin hij de opvatting huldigde dat God 'mij geschapen [heeft] zoals ik ben (-) het zit in mijn bloed (-)' (uit: 'Brief In Een Fles Gevonden'). Hij was dus geen agnostisch of atheïstisch humanist, eerder een mystiek humanist die de wereld beschouwde als het decor van een theater waarin mensen de toneelspelers zijn zonder vooraf gegeven tekst. Ze kunnen zelf invulling geven aan de rol die zij spelen. Bij zijn verdediging in het zogeheten 'Ezelproces', waar hij van godslastering werd beschuldigd, kwam Reve zelfs expli-

ciet voor humanisten op, getuige de volgende passage uit zijn indrukwekkende pleidooien: “Wat is Godsdienstvrijheid? In de eerste plaats: het recht om er een godsdienst op na te houden, en die openlijk en ongehinderd te belijden; ten tweede: het recht er géén godsdienst op na te houden, een recht waaraan in ons land nog wel het een en ander mankeert – ik noem alleen maar de nog maar zeer ten dele geëindigde achterstelling van bijvoorbeeld humanisten bij de subsidiëring van de zielszorg, en ander sociale arbeid – en, ten derde: het recht om het geloof in het algemeen, of enige godsdienstige idee in het bijzonder, welke dan ook, te bestrijden en te bespotten.” (‘Vier pleidooien’, p. 24) Anno 2006 nog immer actuele woorden!

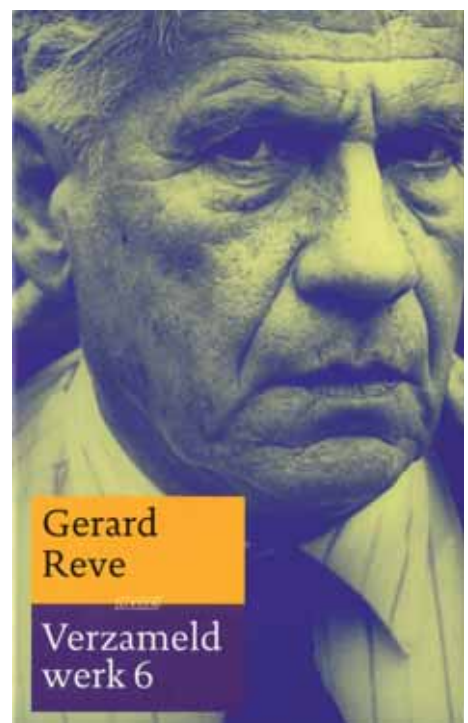
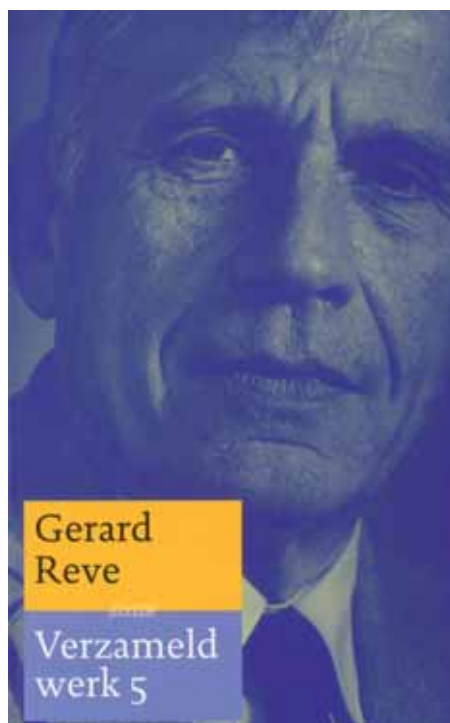
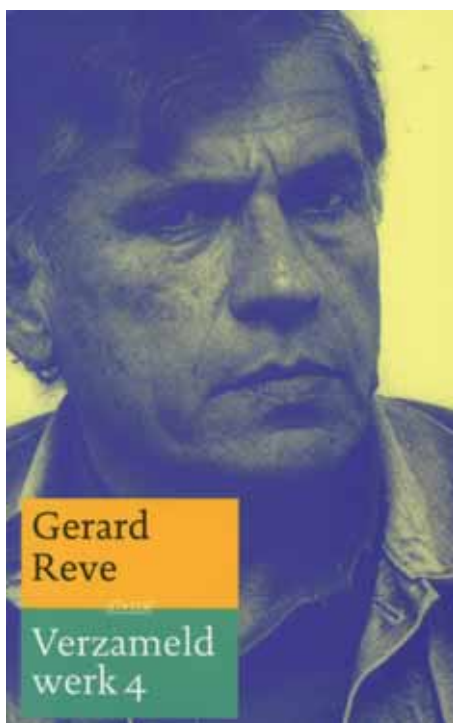
‘DE VRIJHEID OM ER EEN EINDE AAN TE MAKEN IS EEN ONVERVREEMDBAAR, FUNDAMENTEEL MENSELIJK RECHT’

Uit een beschouwing over pornografie uit 1965 blijkt Reve eveneens een strijdbaar humanist: “Wie, als ik, gelooft dat de pluralistische cultuur van onze westerse maatschappij met haar vrij grote mate van redelijkheid, verdraagzaamheid en erkenning van het voorbehoud van de twijfel, de moeite waard is om behouden te blijven en zich verder te ontwikkelen, moet ook waakzaam blijven en bereid zijn tot verdediging” (*Dialog*, 1965-2, p. 64).

‘IK, ALS HOMOSEKSUEEL’

Hoe leeft een kunstenaar? Die vraag stelde Gerard Reve op de achterflap van zijn in Weert samengestelde roman ‘Het Lieve Leven’. Het antwoord: “In dit spannende boek, dat de sleutel vormt tot de romans ‘De Taal Der Liefde’ en ‘Lieve Jongens’, onthult de schrijver eindelijk wat tot nu toe verhuld bleef, en gunt hij ons een blik in zijn geheimste en diepst verborgen leven.” In 1974, toen dit boek verscheen, was *bekentenisliteratuur* nog opzienbarend. Nu, ruim drie decennia later, vinden wij het heel gewoon om openhartig over onze privé-gedachten en -gevoelens te schrijven. Maar Gerard Reve is een van de eersten in Nederland geweest, die zich zo persoonlijk – en authentiek bovendien – heeft durven bloot geven. Die zich niet schaamde om ook zijn kwetsbaarheid te tonen. De dichteres Hanny Michaelis, die ruim tien jaar met Gerard Reve getrouwd was, zei het ooit aldus: “Er zijn waarschijnlijk weinig schrijvers die in hun werk zo gul omspringen met ontboezemingen over hun persoonlijke situatie als Gerard Reve.”

Met die ontboezemingen is Reve min of meer toevallig begonnen doordat de redactie van het literaire tijdschrift *Tirade* hem in de jaren zestig vroeg om in briefvorm verslag te doen van zijn bezoek aan een schrijverscongres in Engeland. De briefstijl bleek een schot in de roos en het blad wilde meer brieven hebben. Deze reisbrieven publiceerde Reve in 1963 in boekvorm, onder de titel ‘Op Weg Naar Het Einde’. Het boek sloeg in als een bom, door de vertrouwelijke verterant maar vooral ook door de felle verdediging van zijn homoseksualiteit. Midden jaren vijftig en net zelf de dertig

gepasseerd was hij daar overigens privé al voor uitgekomen. Op dat schrijverscongres nam Reve het publiekelijk op tegen een collega die – geheel in de geest van de toenmalige tijd – zich had afgezet tegen ‘*such things as homosexuality, lesbianism and sodomy*’. Daarover hoorde je niet te schrijven, vond de man. Reve viel fel uit en deed daarvan verslag in zijn reisbrief: “Dat ik mij tot het uiterste zal verzetten tegen elke poging om de auteur zijn onderwerp voor te schrijven en dat ik mij, als homoseksueel, zeker nooit door iemand zal laten verbieden homoseksualiteit tot onderwerp van mijn werk te kiezen.” De uitspraak ‘als homoseksueel’ was niet eerder in een Nederlandstalig literair werk voorgekomen. Strijdvaardig vervolgde Reve in dezelfde brief: “Al lang heb ik de overtuiging gekoesterd, dat de tijd van het bedelen om begrip voorbij, en de tijd van het gebruik van vuisten, tanden en voeten aangebroken is.”

In ‘Brief uit Schrijversland’ betoonde hij zich wel kritisch tegenover ‘het soort mensen dat men *gevoelsgenoten* pleegt te noemen,’ omdat ‘bijna allen, zonder uitzondering, de Moed

missen zich in te zetten voor datgene, dat zij beweren lief te hebben, alsook de moed om te vechten en er op los te rammen als het er op aankomt, in plaats van die anonimiteit te prefereren waarbij men doet of men tot een onderwereld behoort die zo spoedig mogelijk zou moeten worden uitgeroeid (-) en nooit, *nooit*, godverdomme, één verstandig woord, over kunst, politiek, etiek, religie. (-) En *nooit* mogen hun moeder, zuster, vader, kollegaas, al zijn ze zelf al in de veertig of vijftig en geen kwajongens meer en al zijn ze maatschappelijk onkwetsbaar, iets weten. De ergste menselijke zonde is de bereidheid zich in een hoek te laten trappen. Ik wil niet in een hoek of verborgen kelder leven.’

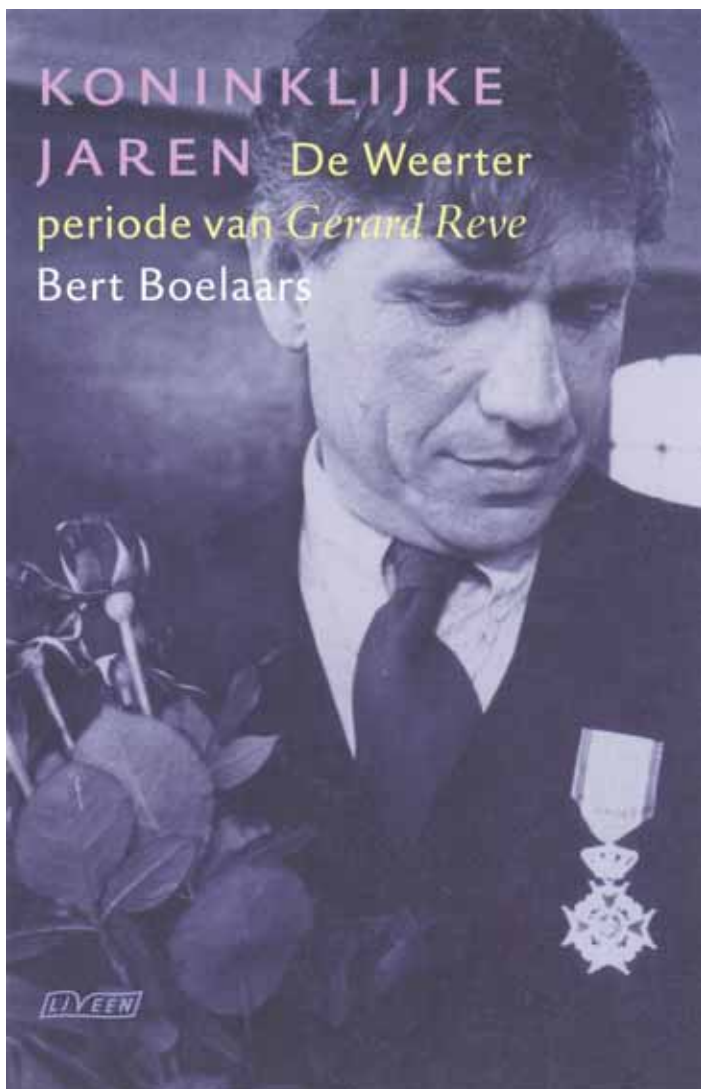
Gerard Reve schreef dit op in 1963, toen hij veertig werd. Het was nog voordat een bekende Nederlander voor zijn homoseksualiteit op het nieuwe publieksmedium televisie durfde uitkomen. Met COC-voorzitter en humanist Benno Premssela – want die was het die eind 1964 ‘gewoon’ vol in beeld kwam – moet de schrijver het in die tijd betrekkelijk goed hebben kunnen vinden. Ook Premssela wilde niets liever dan de luiken openzetten en strijdbaar het recht op gelijke behandeling nastreven. Niet verwonderlijk dus dat Reve toetrad tot de redactie van een nieuw, op ‘homofilie en samenleving’ gericht tijdschrift, *Dialog*, dat mede op initiatief van Premssela in 1965 verscheen.

REVE ALS SOCIAAL PLEITBEZORGER

Zijn latere reputatie ten spijt nam de schrijver het bovendien op voor ethiek en bekritiseerde ‘het eeuwige misverstand, dat bandeloosheid voor vrijheid houdt’. Reve moest namelijk niets hebben van de langzaam in zwang rakende ‘onpersoonlijke’ vrije seks en van exhibitionisme. In een andere brief, uit Gosfield, bepleitte hij het recht op euthanasie: “De vrijheid om er een eind aan te maken als het je te veel wordt, die vrijheid is een onvervreemdbaar, fundamenteel menselijk recht, waarvoor ik vind dat we moeten vechten en blijven vechten.”

Ook betoonde Reve zich in deze tijd, waarin hij maar moeilijk kon rondkomen van zijn scheppend werk, een sociaal pleitbezorger voor financiële steun aan schrijvers. Hij had zich indertijd achter het ‘Schrijversprotest’ geschaard en vond dat auteurs op voet van gelijkheid met andere kunstenaars zoals musici, dansers en acteurs ruimhartig gesubsidieerd moesten worden: “Dat dienen wij te eisen” (uit: ‘Brief Uit Schrijversland’). Verder wilde Reve vrede stichten: “Laten we elkaar niet haten, maar, integendeel, elkaar liefhebben, gezamenlijk op de Dood wachten, en het ons in de tussentijd aan niets laten ontbreken” (aan het slot van ‘Op Weg Naar Het Einde’). In dat verband spoorde hij in zijn tweede brievenboek ‘de mensheid (aan) om eindelijk eens een begin te maken met de gelijkberechtigtheid der rassen’ (aan het slot van ‘Nader Tot U’ uit 1966).

Later heeft Reve minder welwillende uitspraken gedaan waarvoor hij zich nadien weer verontschuldigd heeft. Zoals

in zijn correspondentie met collega Simon Carmiggelt: “Die zwarten gaan in de steden zitten, want die moeten etalages en spiegels en kralen zien, en klopmuziek horen, en tot diep in de nacht de tom tom beuken” (brief 9 juli 1975). Toch denk ik niet dat Reve een racist was. Veeleer heeft hij zich door de problematiek van het multiculturele drama soms te snel laten verleiden tot krachtdadige suggesties voor mogelijke verbeteringen: “We moeten goed voor ze zijn, de zwarten, want het zijn onze medemensen, en wij zijn voor hun welzijn mede-verantwoordelijk, maar ze moeten op hun eigen blijven, omdat ze erfelijk minder begaafd zijn. Erg tragisch, maar het behoeft helemaal geen ramp te zijn, als ze maar eigen staten vormen.” Als Reve in deze zelfde brief van 9 juli 1975 zijn gal spuwt over de immigratie van Surinamers in Nederland, merkt hij op dat niemand het mensen die in armoede leven kwalijk kan nemen dat ze hun toevlucht nemen tot een rijk land als hen daartoe de gelegenheid wordt geboden: “Maar dat de Nederlandse overheid in een eivolle stad, waar geen werk en woonruimte zijn, tienduizenden immigranten binnenhaalt, dat is misdadig, en dat noem ik racisme. Het is mensenliefde en gelijkheid en broederschap die niets kosten. Amsterdam kende vrijwel geen racisme, maar de regering Den Uyl heeft het weten te planten. (-) Als je je schuldig voelt, stuur dan geld naar Suriname, maar haal die troep niet naar Amsterdam!”

‘IK HAD HET GEVOEL IN EEN SPANNEND JONGENSBOEK TERECHT TE ZIJN GEKOMEN’

Reves hang naar persoonlijke openheid heeft sinds de zeventiger jaren ook maatschappelijk wortel geschoten. Al mogen in dit verband zijn collega’s Jan Wolkers, Jan Cremer en W.F.Hermans niet onvermeld blijven. Deze schrijvers behoorden eveneens tot degenen die zich privé durfden bloot geven en taboes niet uit de weg gingen. Gerard Reve was wel de eerste die door zijn opmerkelijk vrijmoedige boeken en optredens – overigens onbedoeld – de emancipatie van de Nederlander als autonoom individu enorm heeft gestimuleerd. Door hem zijn wij meer ‘van onszelf’ geworden. En zijn we het vanzelfsprekend gaan vinden eigen keuzes te maken inzake levenskwesties als religie en seksualiteit. Al eerder, in de woelige jaren zestig, toen de samenleving in Nederland het juk van kleinburgerlijke bekrompenheid van zich afwierp, heeft Reve door zijn creatieve, kritische geest zeer bijgedragen aan de emancipatie van mannen zowel als vrouwen, hetero-, bi- of homoseksueel, ongeacht hun afkomst en godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging.